

МЕХАНІЗМІВ РОЗВИТКУ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ШЛЯХОМ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

Л.В. Романюк

доцент кафедри педагогіки і психології

Подільського державного аграрно-технічного університету

В статті розглянуті можливості активізації механізмів розвитку ціннісних орієнтацій студентів шляхом використання інтерактивних методів у процесі психолого-педагогічної підготовки студентів. Перспективною у контексті вимог Болонського процесу видається модульно-рейтингова технологія викладання психолого-педагогічних курсів, що передбачає корекцію, самооцінку й оцінку результатів засвоєння знань, умінь та навичок, установок і ціннісних орієнтацій. Ці особистісні феномени виявляються вирішальними в процесі здобуття вищої освіти та набуття кваліфікації.

Ключові слова:

Надзвичайно актуальною сьогодні виступає проблема розвитку ціннісних орієнтацій студентів, оскільки ціннісні орієнтації й установи виступають основними категоріями вищої освіти поряд із знаннями, вміннями і навичками. Ці особистісні феномени виявляються вирішальними в процесі здобуття вищої освіти та набуття кваліфікації.

Емпіричний аналіз проведеного дослідження показав, що професійно значущі фактори (впевненість в собі, цікава робота, пізнання, творчість) групуються в студентів у шкалу значущості після цінностей особистого життя. Відзначено, що групування цих цілей відсутнє в шкалі оцінки ними міри реалізованості. Це є свідченням недостатньої сформованості в них професійно значущих ціннісних орієнтацій як наслідок недостатнього впливу на їх формування з боку соціального оточення. Тому, відповідно, професійна підготовка вимагає керування розвитком ціннісних орієнтацій студентів.

Неабиякі можливості в цьому напрямку відкриває психолого-педагогічна підготовка студентів. Дослідження показують, що серед студентів іще з кінця 1980-х рр. успіхом користуються спецкурси з психології, особливо з практичної психології. Крім того, в ситуації дефіциту часу студенти більш вибірково відносяться до курсів і предметів, очікуючи результату з "філософії користі". Виросли вимоги і до викладацького професіоналізму в плані володіння матеріалом, і вміння донести його до аудиторії (технологія, методи, прийоми). Курс психології має свої дидактичні завдання, тому для успішного викладання недостатньо тільки психологічних знань, необхідним є також вміння викладати. Перспективною у цьому напрямку видається модульно-рейтингова технологія викладання курсу. Модульне навчання визначають як процес засвоєння навчальних модулів в умовах повного дидактичного

циклу, який включає мету і завдання, мотивацію на якісне засвоєння, зміст (навчальний модуль), методи і форми прямої, опосередкованої та самостійної навчально-пізнавальної діяльності, корекцію, самооцінку й оцінку результатів засвоєння знань, умінь та навичок, установок і ціннісних орієнтацій, що входять до його структури. За таких умов зменшується частка прямого, зовні завданого інформування і розширюється застосування інтерактивних форм та методів повноцінної самостійної роботи студентів під керівництвом викладача, що сприяє самоактуалізації особистості студента.

Розвиток особистості студента у ході навчального процесу виступає найбільш значущим показником якості використовуваних технологій навчання в умовах інформаційного суспільства, де людина займає центрову позицію.

Мету освіти сьогодні вбачають у підготовці фахівців, здатних забезпечити перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства через новаторство у навчанні, вихованні та науково-методичній роботі. Наголос все більше робиться на якості освіти, універсальності підготовки випускника та його адаптованості до ринку праці, на особистісну орієнтованість навчального процесу, його інформатизацію, визначальну важливість освіти у забезпеченні сталого розвитку людства.

Необхідність цих процесів диктується Європейською орієнтацією України загалом та входженням України у Європейське освітнє і наукове поле зокрема. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

У 1997 році під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Ліса-

бонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. Цю конвенцію підписали 43 країни (Україна в тому числі), більшість з яких і сформулювали згодом принципи Болонської декларації.

Основні завдання та принципи створення зони Європейської вищої освіти (шість цілей Болонського процесу) – це: введення двоциклового навчання; запровадження кредитної системи; формування системи контролю якості освіти; розширення мобільності студентів і викладачів; забезпечення працевлаштування випускників; забезпечення привабливості європейської системи освіти [1]. Саме такі орієнтації визначають спрямованість сучасного студента, формують цінності у вигляді чітких принципів здобуття відповідного рівня професіоналізму і кваліфікації.

У даній статті переслідуються мета розглянути можливості активізації механізмів розвитку ціннісних орієнтацій студентів шляхом використання інтерактивних методів у процесі викладання психолого-педагогічних дисциплін студентам технічного університету, враховуючи вимоги Болонського процесу, а саме трансформації навчального процесу у технологію навчання.

Артур Ребер у своєму великому психологічному словнику зазначає, що “давати освіту” означає вести далі, розвивати, виявляти здібності. Відповідно, процес “вивідування” чогонебудь, встановлення зв'язків, особливо тих зв'язків, які відображають фундаментальні співвідношення об'єктів чи подій [2, 532]. Головним способом здобуття освіти, засвоєння суспільно-історичного досвіду, найважливішим засобом опанування здобутками людської культури є навчання, яке неодмінно виконує й виховну функцію. Технологію навчально-виховної діяльності у підготовці фахівців ми розуміємо як сукупність методологічних і організаційно-методичних установок та ціннісних орієнтацій, які визначають підбір, компонування і порядок задіяння виховного інструментарію. Вона визначає стратегію, тактику і техніку організації виховання в процесі навчання.

Значущим моментом в успішному застосуванні технології виступає необхідність з'ясування ціннісних орієнтацій студентів та їх переорієнтацій. В основі останніх – розвиток особистісних установок. Для цього пропонуються різні шляхи розвитку свідомості майбутніх фахівців засобами психолого-педагогічного впливу через зміст, що задає орієнтири для смислопошукової діяльності в логічному та інтуїтивному режимах. Даний зміст розглядається як джерело педагогічної творчості, в основі якого не готові рецепти поведінки, а основні спонук смислотворчої діяльності в цілому. У цьому зв'язку, в якості основних категорій

процесу психолого-педагогічної підготовки виступає зміст ціннісних орієнтацій і установок, який визначає сенс освіти й виховання.

Класик гуманістичної психології А. Маслоу доводить, що будь-яка методика навчання, яка опирається на вивчення старого досвіду, і робить спробу безпосередньо застосувати минуле до теперішнього чи старі рішення до поточної ситуації, застаріла. Сьогодні освіту ні в якому разі не можна розглядати тільки як процес засвоєння знань, настав час визначити її як процес становлення характеру, як процес особистісного розвитку [5, 109]. Такий підхід сприяє поборенню технократичних тенденцій в педагогічному мисленні, які проявляються в однобокій орієнтації на озброєння студентів знаннями, уміннями, навичками без урахування того, що відбувається при цьому з особистістю, її внутрішнім світом, яке мотиваційне ядро, система оціночних відношень формується при цьому.

Гуманістична методологія освіти визначає нові способи організації взаємодії педагогічної науки й вузу. Вони обумовлені положеннями, що освіта не зводиться до трансляції суми знань від викладача до студентів, оскільки домінуючим фактором, який визначає сутність навчання й виховання, виступає діяльність її суб'єктів, які володіють ієрархією особистісних смислів і здібністю реалізувати свій особистісний потенціал. А. Маслоу наголошував на прогресивній течії в освіті, а саме – навчанні через мистецтво. Цей метод навчання проявляє себе одночасно і як різновид терапії, і як техніка росту. Навчання через мистецтво піднімає до світла якості людини, які залягли в самих глибинних шарах психіки, і допомагає людині змужніти й окріпнути, спонукає її рости й учитися.

Такий підхід співзвучний базовому принципу реформування вищої освіти в Україні, а саме активізації самостійності і творчій активності того, хто навчається і хто навчає, який також навчається і удосконалює свій фаховий рівень протягом усього життя. Гуманістичність, фахова глибина і досконалість виступають змістовним боком використання кредитно-модульної системи для трансформації навчального процесу у технологію навчання. Методичний бік цього новітнього освітнього процесу базується на інноваційних технологіях.

Як відомо в даний час методологією процесу навчання та, відповідно, оцінювання знань студента, визначено його переорієнтацію з суто лекційно-інформативної на індивідуально-диференційовану, особистісно-орієнтовану форму.

Сучасний стан інформаційного забезпечення сутєво змінює роль лекції звів до консультативно-оглядового означення проблеми і аналізу мо-

жливих напрямків її вирішення. Усі світові та пропонувані останнім часом національні стандарти в основу навчання ставлять самостійну, творчу роботу того, хто навчається. На цьому принципі базуються і новітні, включно інформаційні, технології навчання.

Як показує педагогічний досвід, часто причиною неуспішності студента в сучасних умовах перевантаження є його невміння організувати свою навчальну діяльність поруч із соціальною та побутовою зайнятістю. Тому завданням нинішнього дня для педагога є допомога студентів в організації навчальної і інших видів діяльності та чітко розмежування тих видів навчальних робіт, які виконуються в аудиторії та у позааудиторний час. Пошук практичної реалізації такого принципу навчання привів нас до спроби реалізації ідеї використання в навчальному процесі індивідуальних навчально-дослідних завдань (ІНДЗ). Однією із форм ІНДЗ в процесі вивчення дисциплін, зокрема, психолого-педагогічного циклу є виконання індивідуальної навчальної програми студента з дисципліни; навчального проекту з дослідження особистості, навчального проекту з діагностики міжособистісних відносин.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання сприяють якісній переорієнтації студентів на пошукову, частково науково-дослідну роботу і виступають чинником залучення студента до науково-дослідницької діяльності, яка може бути продовжена через виконання курсової, дипломної, магістерської роботи тощо. Такі завдання створюють сприятливі умови для реалізації творчих можливостей, наукових інтересів і розвитку ціннісних орієнтацій обдарованої студентської молоді, розширюють можливості факультету, на якому навчаються студенти щодо надання завершеності ступеневій підготовці висококваліфікованих фахівців із відповідних спеціальностей.

Автор першого навчального посібника з методики викладання психології В.Н. Карандашев [3, 74] за доцільне вважає при постановці цілей навчання і в процесі відбору змісту навчальних курсів рахуватися з інтересом студентів. Нині цей інтерес до курсу психології в значній мірі обумовлений їх уявленнями про психологію як гуманітарну дисципліну. В.Я. Ляудіс доводить, що „мета навчання психології – теоретичне і практичне оволодіння знаннями і методами побудови спілкування і взаємодії з людьми в різних умовах їх життєдіяльності” [4, 9].

У програмах курсів з основ психології і педагогіки, психології управління, прикладної психології, соціальної психології, психології спілкування та ін. ми враховуємо специфіку тих завдань і видів діяльності, з якими зустріється майбутній випускник на різних етапах

свої професійної кар’єри. На факультеті соціально-гуманітарної освіти (ПДАТУ) розроблені курси “Основи психології і педагогіки”, “Психологія управління” та спецкурси “Прикладна психологія”, “Культура ділового спілкування”, які з необхідністю задають специфічне бачення предметної царини цієї науки. Всі знання про людину в цьому випадку створюють основу для інтелектуальної рефлексії студента спрямовану на інтеграцію психологічних понять із знаннями, отриманими в ході вивчення інших дисциплін гуманітарного циклу. Введення курсу “Основи психології і педагогіки” у число обов’язкових, а курсів “Психологія управління” і “Прикладна психологія” – спеціальних дисциплін, визначено розвитком сфер високотехнологічної інтелектуальної праці, яка включає в себе практичні знання про людину і її можливості.

Одним із перспективних теоретичних контекстів для інтеграції психологічного знання, на наш погляд, виступає психологічна антропологія. Доцільність побудови курсів психолого-педагогічних дисциплін саме в цьому напрямку обумовлена можливостями психологічної антропології. Вона дає цілісне знання про людину і оптимальне поєднання теоретичних і практичних знань, необхідних для формування професійної культури спеціаліста.

Місце психології в послідовності соціально-гуманітарних дисциплін в ПДАТУ залишене на розсуд інститутів, факультетів, які входять до складу університету. Розроблено декілька варіантів програми: на молодших курсах – це основи психології і педагогіки, на старших – психологія управління, прикладна психологія і психологія спілкування. Очевидно, що ні 18 годин лекційних занять, ні 18 годин семінарсько-практичних (такий загальний об’єм згаданих курсів) недостатньо для того, щоб дати студенту основи психологічного бачення проблем, з якими спеціаліст зустрінеться в своїй професійній діяльності. Було би достатньо утопічно надіятися на істотне збільшення часу для вивчення психології в технічних вузах. Окрім традиційного винесення ряду тем на факультатив, педагог-психолог може аргументувати і методично підтримувати створення спеціального методичного центру, функція якого б полягала в обслуговуванні психологічних потреб студентів.

Спроба розв’язання цього завдання була зроблена через використання методів психологічного тренінгу з проблеми розвитку ціннісних орієнтацій студентів. Небезуспішно завершився розвиваючий експеримент, проведений з метою виявлення психологічних механізмів розвитку чи зміни ціннісних орієнтацій студентів.

Його програма передбачала створення педагогом умов для зміни мовних стратегій студентів [6]. В ідеалі – це сприяння переходу негативних установок і ціннісних орієнтацій в позитивні, завдяки чому можлива ціннісна переорієнтація свідомості й поведінки. Запропонована техніка дії спрямована не на вплив через несвідоме, а на поступовий (достатньо дозволяє отримати широкий спектр знань про особистість студента й ознайомити його з ним. Отримання таких знань про себе дозволяє порівняти себе з іншими, сформулювати питання, спрямовані на подальше самопізнання, отримати пояснення певним фактам власної поведінки. Інший рід знань здобувається шляхом аналізу тієї діяльності, якою студенти управляють. В ході цього аналізу відбувається

повільний) процес осмисленого усвідомлення особистісних цінностей. Сенса програми полягає в наступному.

Кожному студенту необхідно володіти двома видами знань про себе: знанням-описом і знанням – регулятором діяльності. Перше – результат застосування діагностики, що усвідомлення прихованих до нього психічних побудов, що управляють поведінкою. Набуття такого роду знань (усвідомлення себе) дозволяє цілеспрямовано скоректувати уявлення студента про світ і за рахунок цього, а не за рахунок зовнішнього впливу, змінити свою поведінку. По суті – це самоконтроль, якому студента навчили.

Таблиця 1

Динаміка ціннісних орієнтацій в процесі формуючого експерименту за факторами спеціальності, статі та навчального тренінгу (середні і стандартні відхилення цінностей-цілей, що утворені комбінуванням факторів)

Т-цінності	В п л и в	АГРОН				АУДИТ				МЕНЕД				ЕНЕРГ	
		sex 1		sex 2		sex 1		sex 2		sex 1		sex 2		sex 1	
		M	m	M	m	M	m	M	m	M	m	M	m	M	m
Пізнання DIF10	1	8,86	1,77	16,00	3,31	9,67	2,70	10,00	1,77	10,00	1,77	11,60	1,48	7,07	1,25
	2	3,43	1,64	5,00	3,07	7,00	2,50	5,71	1,64	4,57	1,64	6,30	1,37	5,57	1,16
Продуктивне життя DIF11	1	12,00	1,76	12,50	3,28	4,33	2,68	8,86	1,76	9,29	1,76	9,40	1,47	10,79	1,24
	2	11,57	1,28	10,00	2,40	13,00	1,96	7,29	1,28	8,14	1,28	13,10	1,07	10,29	0,91
Розвиток DIF12	1	12,14	1,76	17,00	3,29	12,00	2,69	8,86	1,76	9,29	1,76	10,70	1,47	9,43	1,25
	2	3,29	1,48	8,50	2,77	4,00	2,26	4,57	1,48	6,29	1,48	6,20	1,24	5,29	1,05
Розваги DIF13	1	14,86	1,47	8,50	2,74	18,33	2,24	15,43	1,47	12,43	1,47	13,50	1,23	13,43	1,04
	2	17,57	1,37	15,00	2,56	13,33	2,09	14,29	1,37	15,14	1,37	15,60	1,15	13,71	0,97
<i>I-цінності</i>		M	m	M	m	M	m	M	m	M	m	M	m	M	m
Освіченість DIF26	1	9,71	1,81	11,50	3,39	3,00	2,77	8,29	1,81	7,43	1,81	6,70	1,52	8,29	1,28
	2	3,14	1,44	5,00	2,69	5,33	2,20	6,71	1,44	6,57	1,44	6,00	1,20	5,29	1,02
Самоконтроль DIF29	1	11,00	1,71	13,00	3,19	17,00	2,61	5,86	1,71	12,71	1,71	7,30	1,43	9,29	1,21
	2	12,14	1,56	13,00	2,92	4,33	2,38	8,86	1,56	10,57	1,56	9,30	1,30	10,79	1,10
Сміливість DIF30	1	10,43	1,65	12,00	3,09	2,33	2,52	10,43	1,65	7,57	1,65	11,50	1,38	11,57	1,17
	2	4,14	1,58	15,50	2,95	9,67	2,41	8,71	1,58	3,29	1,58	8,20	1,32	5,07	1,12
Міцна воля DIF31	1	12,14	1,75	4,50	3,27	2,33	2,52	10,43	1,65	7,57	1,65	11,50	1,38	8,57	1,24
	2	2,29	1,68	10,50	3,14	9,67	2,41	8,71	1,58	3,29	1,58	8,20	1,32	5,07	1,18

Перша вправа дозволяє з'ясувати ієрархію цінностей учасників, а друга – виявити їх ціннісні орієнтації, третя – має мету сформулювати вміння використовувати ціннісні орієнтації особистості в ділових стосунках чи вирішенні проблемної ситуації, і четверта – дозволяє навчити учасників упізнавати ціннісні орієнтації інших людей за допомогою невербальних засобів. За практичним заняттям слідує

оглядова дискусія, яка дає час для рефлексії. За деяких умов важливо також давати час на самостійну рефлексію. Спостереження за демонстрацією, виконання вправ і огляд його в формі дискусії – все це дозволяє зробити більш різноманітною методикою розвитку ціннісних орієнтацій.

Отже, зміна і засвоєння мовних стратегій, установка самоконтролю активізує психологіч-

ні механізми розвитку ціннісних орієнтацій, коли від побудови зміни в стилі спілкування відбувається зміна в стилі свідомості й поведінки.

Проведене дослідження підтвердило неабиякі можливості розвитку ціннісно-сміислової сфери студентської молоді в процесі психолого-педагогічної підготовки, складовою якої є розвивальний навчальний тренінг, зокрема виявлено суттєве підвищення рангів ціннісних орієнтацій: серед Т-цінностей на "Розвиток" ($F=45,067$ при $p=0,000$) і "Пізнання" ($F=31,125$ при $p=0,000$), а серед І-цінностей на "Освіченість" ($F=13,085$ при $p=0,001$) з деякими відмінностями в середніх рангах, що залежали від взаємодії статі й спеціальності, якою оволодіває студент (табл. 1). Воно виявило вплив певних психологічних механізмів на розвиток ціннісних орієнтацій в студентів у процесі розвиваючого експерименту шляхом активізації рефлексії, інтересу, оцінки й самооцінки.

Встановлено, що в процесі тренінгу посилюється вплив соціально-психологічних механізмів (традиційного, інституційного, стилізованого, міжособистісного) і активізуються внутрішньо-особистісні механізми розвитку ціннісних орієнтацій студентів.

Проведений багатофакторний дисперсійний аналіз показав, що в процесі психолого-педагогічної підготовки студентів, тренінгу відбувався суттєвий розвиток ціннісних орієнтацій студентів, підтвердивши практично всі робочі гіпотези про активізацію існуючих психологічних механізмів розвитку ціннісних орієнтацій студентів залежно від факторів спеціальності, статі, впливу навчального тренінгу та їх комбінування. Дані дослідження варто брати до уваги при розробці найбільш ефективних програм розвитку ціннісних орієнтацій студентів в процесі психолого-педагогічної підготовки і, зокрема, соціально значущих особистісних орієнтацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Болонський процес у фактах і документах* / Упор. Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В., Бабин І.І.– Київ-Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 52 с.
2. *Большой толковый психологический словарь*. – Т. 1 (А – С); Пер. с англ. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 892 с.
3. *Карандашев В.Н.* Методика преподавания психологии: Уч. пособие. – С.-Пб.: Питер, 2005. – 250 с.
4. *Ляудис В.Я.* Методика преподавания психологии. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 91 с.
5. *Маслоу А.Г.* Дальние пределы человеческой психики. – Спб.: Евразия, 1999. – С. 108 -113.
6. *Романюк Л.В.* Ціннісні орієнтації студентів: сутність, структура і психологічні механізми розвитку. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С. 69-72.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2006 р.